

Filep Tamás Gusztáv

KIRÁLYHŰSÉG, FÜGGETLENSÉG, ALKOTMÁNYOSSÁG

Békés Márton: *A becsület politikája – Gróf Sigray Antal élete és kora*. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvagy, 2007 (A Magyar Nyugat Történeti Kiskönyvtára, 4.), 310 + 4 oldal, 1980 Ft

Vagyunk néhányan, akik a német megszállók által 1944 tavaszán letartóztatott magyar politikusokról szóló forrásokból arra a következtetésre jutottunk, hogy Magyarországon a háború utolsó éveiben ideológiailag széles bázisa volt az antinácizmusnak, illetve Európa a Harmadik Birodalom által végrehajtott integrációjának. E bázis több táborból, több – egyébként nemegyszer egymást tagadó – világnézeti irányzat elitjéből tevődött össze – és amikor kellett volna, nem álltak mögötte tömegek. Abban, hogy a vezérférfiak a német biztonsági szolgálattal szemben egyedül maradtak, nem eszméik hatástalanságának vagy koncepciótlanságuknak volt a legnagyobb szerepe. Az egyik ok az, hogy az emberek nem szeretnek meghalni eszméikért, amelyeknek csak *talán* és a távoli jövőben beérő gyümölcseit már nem élvezhetik, s amelyek győzelmének esélye még csak nem is arányos az értük meghozott áldozatokkal; ez esetben ráadásul szinte előzménytelenül következett el a döntő pillanat – amikor cselekedni szükségeltetett volna, sem idő, sem mód nem volt már a cselekvésre. Amin talán nem is a fegyveres ellenállás értendő, hanem a szervezett passzív ellenállás, amely maga is az aktivitás egyik formája lehet, s amely Bibó szerint annak ellenére nem jött létre, hogy önmítoszaink szerint kitűnően tudjuk alkalmazni.

A mauthauseni koncentrációs táborban fogva tartott egy-másfél tucatnyi (a számok az ott töltött egy év alatt változtak, volt, aki kiszabadult, volt, aki a lágerfogságból házi őrizetbe került, de érkezett némi „utánpótlás” is) magyar „prominens” politikus közé a legitimistákból kerültek be a legtöbben, de volt ott liberális, kisgazda, kormánypárti, sőt (rövidebb ideig) egy szélsőjobbboldali is. Nem beszélve az „átfedésekről”: a korszak jeles politikai publicistája és parlamenti debattere, gróf Apponyi György egyszerre volt hithű katolikus, liberális és legitimista – amin még ma is csodálkoznak azok, akik azt tarják mérvadónak, amit az 1948 utáni politikai publicisztikából meg a tankönyvekből merítettek a két háború közötti csoportképződésekről. Ma a Mauthausenben „koncentrált” irányzatok egyikéről sem él hiteles kép a közgondolkodásban, noha a kisgazdákat (az itthon fogva tartott) Bajcsy-Zsilinszky Endre némiképpen szimbolizálja, a szociáldemokrata ügynevezett „jobbboldal” világképéről és politikai elveiről pedig (például) a Peyer Károly és Kéthly Anna tevékenységét (bár főleg 1945 utáni munkásságát) érintő kiadványokból tájékozódhat az olvasó. Az utóbbi években végre három mauthauseni „prominens”-ről is megjelent egy-egy monográfia: L. Nagy Zsuzsa Rassay Károlyról, Murányi Gábor Lajos Ivánról írt könyvet, legutóbb pedig Békés Márton készített alaposan dokumentált portrét gróf Sigray Antalról, a legitimisták – talán még az előbb em-

lítettelnél is elfeledettebb – vezéralakjáról. E könyvekben természetesen nem a fogság körülményeinek leírása a legfontosabb elem (erről több visszaemlékezésből tájékozódhatott az érdeklődő), hanem a magyar belpolitika tagolt, összetett voltának, illetve csoportjainak, kiemelkedő alakjai tetteinek vagy műveinek bemutatása, elveinek rendszerbe foglalása. Sigray keveset publikált, felszólalásai a parlamenti naplókba zárva, s korábban alig folyt vele kapcsolatos kutatás. Ez a legitimizmus ókonzervatív voltáról terjesztett babona következménye lehet: a legitimisták „labanc” mivoltával összeférhetetlennek tűntek az arra vonatkozó adatok, hogy a náci világban legtöbbjük hajlandó volt vásárra vinni a bőrét Magyarország függetlenségéért. Sigray politikusi pályájának is sokáig egyetlen szakasza, a proletárdiktatúra utáni nyugat-magyarországi kormánybiztos-sága volt többé-kevésbé föltárva, elsősorban Zsiga Tibor munkáiban, majd Kardos Józsefnek az irányzat történetét kutató munkáiból sejlett föl a Vas megyei gróf valódi jelentősége. Az előszót író Kardos hatását érvényesülni látom Békés Márton Sigray-monográfiájában is, de ezzel nem akarok kételyeket támasztani az ez esetben valóban fiatal – nem csak akként emlegetett –, könyve megjelenése idején huszonhárom éves kutató alapos forrásfeltáró munkájával szemben.

Sigray politikai pályájának legfontosabb szakasza viszont nem a tízes–húszas évtizedek fordulójára, hanem a harmincas évekre, a negyvenes évek elejére esett, ekkor lett a demokratikus magyarországi ellenzéki politika olyan súlyú alakjává, mint – mutatis mutandis – a liberális Rassay vagy a szociáldemokrata Peyer. A kiscgazdnál nincs olyan markáns történelmi személyiség, aki az egész korszakban a helyén maradt, mindvégig meghatározta pártja politikáját és eszményei ma is maradéktalanul vállalhatóak volnának; az említett Bajcsy-Zsilinszky másért és másképp lett a német hatással szemben kifejtett magyar ellenállás (több irányból vitatott, de) köztudottan jelképes alakjává. Sigray legalább egyetlen vonatkozásban – s Békés Márton ezt szépen okadatulja is könyvében – mindhármuknál fontosabb: a négy markáns irányzat közül az általa képviselt, illetve a harmincas évektől általa irányított volt az egyetlen, amely a többinek is keretet tudott nyújtani. Valószínű, hogy a szocdemek sohasem tudtak volna betagolódni egy, a liberálisok vezette átfogó szervezetbe, s ez fordítva éppígy elképzelhetetlen volt. Az alkotmányos jogok betartásán őrködő, demokratikus, szociális reformokat követelő, az Ausztriával tervezett perszónálunió révén a Harmadik Birodalom expanzióját meggátolni igyekvő, a nyugati demokráciákat, főként Angliát mintának tekintő, Sigray fémjelzte legitimizmus ernyője alá azonban egy döntő pillanatban, 1937-ben (pontosabban az 1938-as Anschlussig) mindegyik fönt említett irányzat befért (sőt Sigraynak még a háború alatt is – persze akkor már Kállayval, s korábban bizonyos kérdésekben Telekivel is együttműködve, segítve őket az angol és amerikai kapcsolatok fölvételében – voltak ezt célzó kísérletei), amint arról liberális, szociáldemokrata és kiscgazda vezéregyenységek nyilatkoztak is – minderről a monográfia vonatkozó részéből szintén képet kapunk. A Gömbös alatti és közvetlenül Gömbös utáni kormánypolitika elvileg egyetlen lehetséges demokratikus alternatíváját tehát éppen Sigray nyújtotta – pontosabban a több irányú legitimizmus általa képviselt külpolitikai, gazdasági és társadalmi koncepciója. Ennek magyarázata röviden abban rejlik, hogy a 19. század végének úgynevezett

'67-es politikája (amelyből az 1919 utáni legitimizmus részben ered) voltaképpen '48-asnak volna nevezhető, hiszen az áprilisi törvények érvényessége biztosította az alapját – a korabeli '48-as eszmevilág legkeményebb áramlatai pedig logikusabban '49-esnek volnának nevezhetők, amennyiben célként az elszakadást tűzték ki. Nincs tehát ellentmondás abban, ha az 1920-as évek legitimistáinak java magáénak vallotta a Batthyány-kormány – a kiegyezés után is jelenlévő – örökségét, vagy akár Petőfit – amiről viszont Békés Márton nem nyilatkozik, sőt néhány passzusából ezzel ellentétes következtetésekre juthat az, aki éppen e könyv révén ismerkedik a problémával. A legitimisták, amikor a törvényesnek tartott királyt akarták visszahozni, a magyar alkotmány visszaállításaért küzdöttek, következésképpen többnyire ellenzékben voltak a két világháború közötti kormányok idején – a húszas években még Bethlennel szemben is, akikben később egyik legfontosabb szövetségesükre találtak a kiépülő diktatúra ellenében.

Békés Sigray életútjának bemutatásában a kisempíria elkötelezettje; vagy ódzkodik attól, hogy az efféle nyilvánvaló összefüggéseket fogalmilag is leképezze, vagy a véleménye szöges ellentétben áll az enyémmel. (Erre később vissza kell még térnem.) A munkája nagy részét kitevő pályakép-történeti fejezetekben adatról adatra, történelemről történelemre építkezve rajzolja meg azokat a folyamatokat, amelyekben Sigraynak valamilyen szerep jutott, s a családtörténeti alfejezetben sem szakad el – nagyon helyesen egyébként – a forrásoktól és faktumoktól. Az elérhető ismereteket rendszerint rövid alfejezetekbe csoportosítja, s ezekből szerveződnek könyve nagyobb egységei (*Az ifjú mágnás; A százados; A kormánybiztos; A politikus; A 65394. számú fogoly; A magánember*). Talán lesz olyan olvasó, aki a szerkezet következtében túl elaprózottnak tartja majd a könyvet, de éppen ez a módszer teszi lehetővé, hogy a szerző össze tudja fogni sokrétű és nagyszámú forrásra – köztük sok levéltárra – épülő anyagát. Van viszont a könyvnek olyan fejezete, amelyről így is az a benyomásom, mintha felmondaná az elérhető adatokat, mintha keresztül akarná vágni magát egy-egy, más szerzők által is érintett témakörön, perióduson, hogy elérkeshessen a lényegesebbnek tartott és feltáratlan(abb) korszakokhoz, így Sigray két világháború közötti politikusi magatartásához. Természetesen tudatos szerzői koncepciót tükröz mindez; a szerző a *Bevezetés*-ben be is jelenti, hogy munkája bizonyos fejezetei több, mások kevesebb „adatmennyiséget” és „következtetést” tartalmaznak, ennek azonban „nem az aránytalan felépítés vagy metodológiai tévedés az oka, hanem a vizsgált személyiség életének eltérő súlypontjai” (13). Elismerem, hogy egy másik nézőpontból ez a tömörség, a pergő előadásmód erény. Azonban például Sigray 1919–1921-es nyugat-magyarországi kormánybiztosságának bemutatását a fenti nyilatkozat és a korábbi érvényes feldolgozások dacára is vázlatosnak találom: itt a szerző – noha bő és izgalmas levéltári forrásanyagból is merített – túl simán köti össze a szálakat. Kiderül, milyen lépéseket tett a gróf a cseh, osztrák, szerb és román annexió ellenében, hogyan igyekezett megőrizni az egyetlen nagyobb, összefüggő, meg nem szállt területet és az azon fölhalmozott, más országrészekből megmentett javakat. Viszont a sietősebb alfejezeteknél Békés Sigray alakját szinte kivágja a történelmi háttérből, ami talán a tudomány tekintélyébe vetett vakhit következménye lehet; annak, aki nagyjából ismeri a fontosabbakat a szerző által sűrűn utalt-idézett forrásokból és földolgozásokból, ez nem is okoz nagy

gondot, de egy ilyen fontos politikusi pálya kapcsán nem ártana a folyamatokat részletesebben, leíróbb módon, a felmerülő kérdések lehetséges elágazásaira is kitérve tárgyalni. Nem ártott volna teljesebb, árnyaltabb képet rajzolni az egész korabeli magyar politikai közegről, így azokról a mozgalmakról, irányzatokról is, amelyekkel szemben Sigray megnyilatkozott. Ez eredetileg a szerző szándékaiban is szerepelhetett: „arra töreksem, hogy a főszereplőt beszéltessem, élete lehető legtöbb részletére hivatkozzam, és belehelyezzem őt a történelem folyamatába” (11). A részletek megvilágítása sikerült, a „beszélgetés”-re szintén utalok alább, a folyamatok bemutatását viszont hiányosnak érzem, azokat aligha pótolhatják az efféle ráolvasások: „Kevesen említik, de való igaz, hogy az igazi, tevőleges ellenforradalom Sigray köréből indult el. S nincs is ebben semmi szégyellnivaló” (60); „A legitimisták tehát mindent tudtak, csak senki nem hallgatta meg őket” (186; ezt a háború alatti béketapogatózások kapcsán olvashatjuk). Az első esetben maga a szerző érzi úgy, hogy állást kell foglalnia, de e kiszólás helyett röviden összefoglalhatta volna a tanácsköztársaság uralmi formájának és módszereinek bemutatását, hisz enélkül távolról sem oly magától értetődő mindenki számára még ma sem, miért tekintik sokan eleve a törvényesség őrének és demokratának azokat, akik szembe fordultak vele. A proletárdiktatúra megítélésében nincs egyöntetűség, a vörösterroret ma is sokan igyekeznek relativizálni, másrészt enyhén szólva az is történelemhamisítás volna, ha a „fehérek”-et, illetve az „ellenforradalmárokat”-at egységesen a becsület bajnokainak tekintenénk. (Egyébként egy-egy máshol olvasható részadat szerint volt októbristák és vörösök is bekerülhettek a fehér különítményekbe.) Sigray – amint azt éppen Békés Márton vezeti le az utolsó alfejezetben – nem tartozott a tömeghez, tehát az ellenforradalmi tömeghez sem; pontosítani kell majd, hogy *mi* és *kitől* választotta el *azon az oldalon*. S azt is, hogy *mikortól*, hiszen az újabb és újabb történelmi helyzetek befolyásolták, alakították álláspontját, döntéseit, ha alapelvei érintetlenül maradtak is. Az utókor tiszteletére azért is méltó, mert a „belrendet” 1919 augusztusától – Lehár Antal ezredessel együttműködve, katonai erőre támaszkodva, de – erőszak alkalmazása nélkül állította vissza a nyugat-magyarországi vármegyékben, illetve szigorúan föllépett azokkal szemben – ezt egyébként a monográfia tárgyalja is –, akik nem jogszerűen léptek föl a bukott kommunista rezsim híveivel szemben. A másik idézett, odavetett mondat indokolatlanul keltheti azt a látszatot, hogy ha Kállay a Sigrayék által szorgalmazott utat követi, más sors jutott volna az országnak. Ilyen esetekben helyesebb lett volna, ha a szerző több helyütt is jól alkalmazott módszerét követi: ahol egy konkrét esemény háttéréről vagy kifutásáról több verzió kering, mindet megemlíti, ítéletalkotás nélkül. Sigray koncepciójának belső logikája ugyanis akkor is tisztán áll előttünk, ha nem tudjuk bizonyítani, hogy a történelem benső mivoltából adódóan szigorú következetességgel éppen annak kellett volna érvényesülnie. A II. világháborúnak számos irracionális vonása van, fölöslegesen ítélnék azok fölött, akik *racionalisan* – tehát az adott körülményekhez mérten sokszor *irrealisan* – gondolkodtak. Ezzel a véleményemmel viszont a szerző aligha fog egyetérteni, hiszen a 280. oldal tanúsága szerint az irracionalizmust és az irrealitást másképpen értelmezi, mint én. (A könyvben egyébként az életrajz számos olyan részproblémája is említésre kerül, amelyet forráshiány következtében nem lehet

végigkövetni, elemezni. Ilyenkor a szerző elmegy addig a határig – és csak odáig –, ahol a korábbiak alapján még logikusan lehet következtetni valamire.) Sigray „beszéltetés”-ét – amennyiben ezen a citátumok értendők – Békés alighanem túl ökonomisan intézi el. Nem lett volna hiábavaló bővebben idézni az írásokból, nyilatkozatokból és beszédek-ből, illetve részletesebben interpretálni azokat. Így többet tudhattunk volna meg például a gróf gazdasági programjáról – ami nélkül nem válhat valakiből ellenzéki vezér, hiszen ha utoléri a balsors, s kormányt kell alakítania, rögtön megbukik –, decentralizációs elképzeléseiről, a kisvállalkozások védelmével és az állam visszaszorításával kapcsolatos nézeteiről, de főként közvetlenebbül láhattuk volna meg eszmerendszerének elemeit. (Békés egy konkrét esetben, az egyik korszakra vonatkozóan Sigray programjának enyhén agrárius jellegére utal). A portré ezzel nem veszített volna szakszerűségéből, viszont élményszerűbbé vált volna. A kevésbé adatszerű fejezetekben (amelyek Sigray alkátát és eszmevilágát tárgyalják) Békés pontosan, sokszor érzékletesen, egyszer-egyszer szuggesztíven fogalmaz, bár ezt a hatást az egyik kötetvégi alfejezetben (*A magyar Vendée*) kis híján sikerül lerontania.

Sorra véve fontosabb kifogásaimat: a történeti leírások, úgy sejtem, azért maradhattak el, mert a szerző azt gondolhatta, hogy azt, amit éppen hiányolok, úgyis mindenki tudja. Én azonban lépten-nyomon azt látom, hogy a történeti ismeretek hiányosabbak, mint valaha, és helyükre ma is ideológiai sémák tolazkodnak. A gyakoribb idézetek, részletesebb szöveginterpretációk, -rekonstrukciók elmaradásának oka pedig talán a terjedelmi korlátokban keresendő. A rendszerint a kiadó által megszabott határidő és terjedelem gyakran válik szövegalkító körülménnyé, és ez nem is mindig válik a mű hátrányára. A szerzőnek így is rengeteg anyag helyét kellett (és sikerült) megtalálnia a könyv szerkezetében, sokszor publikálatlan, illetve korábban ismeretlen forrásból származó információkét. Bízom benne, hogy a Sigraytól származó dokumentumokat – cikkeket, beszédeket, nyilatkozatokat – előbb-utóbb sajtó alá rendezi; a biztosabb, (még) megalapozottabb Sigray-képnek e két könyvön kell majd alapulnia. (A gróf sokszor oly pontos nyelvi formát talált elvei közvetítésére, egy-egy szövegbeli gesztusa oly kifejező, annyi elegancia jellemzi, hogy azt a legkörültekingtőbb leírás sem tudja kiváltani.) Jó lenne, ha e remélt forráskiadásnak nem a kötet Sigray-bibliográfiája lenne a fő támpontja, abban ugyanis, noha semmi nem utal szelektációs szempontra, alig öt politikai cikk szerepel tizenkilenc nyomtatásban megjelent, nagyrészt a naplókban kinyomtatott beszéd, „fontosabb” parlamenti felszólalás mellett. Ennél maga a szerző is több Sigray-szöveget ismer; nem egy, a bibliográfiába föl nem vett (holott a politikai közvélemény alakításának nyilvánvaló szándékával született) beszédre, programra, nyilatkozatra, interjúra is hivatkozik a főszöveg jegyzeteiben. A 272. oldalon írja, hogy Sigray írásos munkássága „négy cikket számlál”, ezzel szemben már az ő jegyzékében is öt szerepel, de hiányzik a Pesti Naplóban közölt *Harcok után, reformok előtt* (1938. december 25.) és *A kormány szertelen reformpolitikája* (1939. február 12.). Nem tenném ezt szóvá, ha az az állítás a 272. oldalon nem lenne olyan határozott és ennek következtében dezinformáló, és ha nem szolgálhatnám vele az összes Sigray-szöveg összegyűjtésének nemes ügyét. Az említett két évfolyamban Békés talált egy-egy

cikket; nem ártott volna, ha továbblapoz. Nem tartom kizártnak, hogy további kutatások még felszínre hozhatnak ismeretlen írásokat.

Békés Márton könyve igen fontos munka, s ezek szerint még fontosabb lehetett volna, ha valamivel több időt szán rá. A bevezetésben írja, hogy a monográfia másfél éves kutatás eredménye. Ez az idő kevés a teljes elsajátítására annak az információmennyiségnek, amely abban a tetemes mennyiségű forrásanyagban foglaltatik, amely a bibliográfiában szerepel vagy a jegyzetekben említésre kerül. Egy helyütt az olvashatjuk például, hogy Tildy Zoltánt a németek Magyarország megszállása után letartóztatták. Valójában a fiát, ifjabb Tildy Zoltánt fogták el, s ez az irodalomjegyzékben szereplő dokumentumokból ki is derül (úgy tudom egyébként, hogy az ifjabb Tildy egyik cikke dokumentálta elsőként, hogy cellatársa, Bajcsy-Zsilinszky Endre a börtönben fölívta az ereit). Ortega könyve, *A tömegek lázadása* fordítójának neve is csak futó betekintés nyomán rögzülhetett a szerzőben Puskás Jánosként; valójában Puskás Lajosról van szó, akit a németek szintén elhurcoltak, majd kivégeztek. Máskor talán a szakirodalomra való hagyatkozás miatt nem elég körültekintő a fogalmazás; Bajcsy-Zsilinszky Békés Márton szerint „nyilas, imrédysta, valamint behívott német és szlovák [!] képviselők alpári viselkedése miatt” (181) nem mondhatta végig Újvidékkel kapcsolatos interpellációját. Nem ellenőrzöm, hogy azok a közbekiabálók, akiknek a nevét a képviselőházi napló tartalmazza, mind ebbe a körbe tartoztak-e, mert az bizonyos, hogy e napló többször is „a jobb- és a szélsőbaloldal”-ról (tehát a kormánypártból és a szélsőjobbról) hangzó folytonos zajra utal, nem beszélve arról, hogy Bajcsy-Zsilinszkytől az elnök meg akarta vonni a szót. A Mauthausenben megölt esztergomi és párkányi rabbi valószínűleg egy személy, a párkányinánai. Apró hibák az effélék (mással, így őszinte megrendülésére a recenzenssel is megtörténnek hasonlók), Sigray pályaképét jottányit sem befolyásolják. Az olvasóban azonban bizalmatlanságot kelthetnek, a munka megbízhatósága iránti *alaptalan* gyanakvást. Jobb lett volna ezeket előre leszerelni; maga a monográfia írója pontosan tudja ugyanis, hogy mennyi előítélettel kell felvennie a harcot. A legmeglepőbb azonban mégiscsak az, hogy a szerzőnek, aki olyan jól ismeri – ahogy erre a bibliográfiából következtethetünk – a legitimizmus korabeli szakirodalmát, meg sem fordul a fejében, hogy részleteznie kellene az irányzatnak és a szabadkirályválasztóknak az elveit (ezeknek az elveknek a rendszerét), illetve azt, ahogy a konkrét államjogi, illetve politikai állásfoglalásokban, a törvényalkotásban vagy a törvényjavaslatokban megjelennek. A legitimizmus tartalma szempontjából fontos, hogy mi ellen érvel és konkrétan mivel.

A szerző *A magyar Vendée* című, már említett alfejezetet szánta a empirikus-leíró részeket kiegészítő szellemtörténeti fejezetek egyikének – de nem az. „A dolgozat zárásaként mintegy *Összegzést* készítettem el: Vas megye royalizmusának szellemtörténeti értelmezését esszé formában [...] és Sigray politikai eszméinek rövid foglatát” (13). Az első alfejezet Sigray szülőföldjének (vagy régiójának?) hagyományos politikai alkatát lenne hivatott megvilágítani, a több évszázados royalizmus autochton voltát, a hagyományos rend törvényszerű tiszteletét kimutatni a táj által alakított közösségben. Ezt az Európában több helyütt kimutatható *vend* népnévből, illetve fogalomból, ezek változataiból (innen eredne a [Habsburgokhoz való] hűség és becsület) vezeti le, illetve ezzel hozza

összefüggésbe, de az itteni passzusok megemelik a korábban taglalt tájmorfológiai tényezők szerepét is. Az efféle összefüggések föltárása (*ha tényleg vannak*) termékeny is lehet, bár a szigorúan érvényesített miliőelmélet determinizmusából aligha származik tudományosan ellenőrizhető ismeretek rendszere. A monográfia számos értéke közé tartozik, hogy magyarázza és bizonyítja Sigraynak és néhány eszmetársának a közösségbe, a helyi társadalomba való ágyazottságát. A főszöveg utolsó előtti, a magánembert bemutató fejezetében a Vasi-Hegyhát geológiájának, éghajlatának, „jellegzetes táji elemei”-nek, az ivánci birtoknak, az ottani gazdálkodásnak, a kastélynak a leírása helyénvaló és kifogástalan. Viszont a dolgokat, hogy viszonyukat tisztázzuk, előbb el kell határolni egymástól; *A magyar Vendée*-ből nem világos számomra, hogy hol vannak e sokadik magyar génusznak a határai. Az első etapban úgy tűnik föl, hogy a magyar Vendée a Vendvidékből nőtt ki (annak bizonyítása azonban, hogy ez a Vasi-Hegyháthoz tartozik, elmarad), de a terminust a szerző végül az egész Vas megyére kivetíti, sőt azt sem látom kizárhatónak e fejezet alapján, hogy Nyugat-Magyarországra gondol, sok helyütt meg a magát a Dunántúlt emlegeti. Nyilván nem lehetnek mindre egyaránt érvényesek a föl-sorolt „etimológiai, filológiai, néprajzi bizonyítékok” – eltekintve attól, hogy a vendekkel kapcsolatos szófejtésből leszűrt következtetéseknek és a royalizmusnak a kongruenciája az ott elősoroltakkal nincs kellőképpen alátámasztva. Maga Sigray az 1919-es újrakezdés során a négy megyét, Mosont, Sopront, Vast, Zalát *együtt* tekintette bázisnak, és ezt főképp az adott politikai helyzetből vezette le. Táj és lakójának kapcsolata nem egyirányú; a *rendszer*, amit Sigray maga körül láthatott eszmélkedése idején, sokban emberi mű, a folyamatos, s persze változásokkal teljes múlt eredménye. A szellemtörténet, ismétéljük el, történeti szemlélet, a hamis látszatok ellenére merőben idegen Spengler természettani toposzaitól. Arról, hogy a legitimizmusnak nagy táborra volt Vasban, illetve a határmegyékben, Békés Márton sok adalékot hoz elő; a helyzet eredetét is jobb lenne történeti adatokkal magyarázni. A magyar Vendée Békés Márton számára érezhetően oly fontos meghatározását tehát cizellálni kellene még. Így például katolicizmus és legitimizmus sincs teljes átfedésben – ha Vas megyében ez az egybeesés adott lehetett is –; mindkettőnek egyedi történeti változatai vannak. Az sem mindegy, hogy melyik királyról, melyik uralkodói koncepcióról van szó, a politikai katolicizmusnak pedig épp ez idő tájt antidemokratikus és rasszista változata is volt, amivel Sigray – elveiből következően – szemben állt, amint hogy szélsőségekbe hajló jobboldaliaktól azt is kikérte magának, hogy őt kereszténységre próbálják tanítani. (Egy közvetlen példa az Apponyi Albert Társaságban a névadóról mondott – a monográfiában is hivatkozott – serlegavató beszédéből: „Ő nem kérkedett ugyan keresztény voltával, de keresztényül érzett és mindig így is cselekedett. Utóbbi időben a felfogás e téren is megváltozott. Sokan keresztény világnézetet és politikát hirdetnek, de cselekedeteikben hitvallásukat nem mindig követik. Úgy látszik, azt vallják Tartuffe-fel együtt, hogy: *On trouve avec le ciel des accommodements* [A mennyországgal meg lehet alkudni].” (Pesti Napló 1939. február 24., 2.)) A statikus kép inkább akadályozni, mint segíteni fogja irányzatok és személyek differenciált megközelítését – s ezt Békés Márton hamar észre fogja venni, ha továbbra is e területtel és kiemelkedő alakjaival foglalkozik. Hamar – például akkor, ha újraolvassa a saját könyvét, amelyben szép

számmal találhatók a sematizálást cáfoló, de az összegzésben figyelembe nem vett paszuszusok. Apponyi Albert, Friedrich István és Palatinus József egy táborban való emlegetése – azon az alapon, hogy mindhárman vasi háttérű legitimisták voltak – nem téveszthet meg minket annyira, hogy az utóbbi kettő jellemében és gondolkodásában fölkuatni próbálnánk az Apponyiéira emlékeztető sajátosságokat. Szellemi képességeik között nagyságrendnyi különbség van Apponyi javára, a következetességben pedig közte és Friedrich között áthidalhatatlan a távolság. Az őseredeti Habsburg-hűséggel törés nélkül összehozni, azonosítani a 19. századi konzervativizmust és mindezt a *Sigray szerint liberális* Apponyival demonstrálni kissé meglepő dolog. „Apponyi kereszténysége mellett a legnemesebb értelemben vett *liberalizmus hívének* vallotta magát” – írja Apponyiról Sigray, aki, amint erre Békés Márton is utal, Apponyi „szerény tanítványa”-nak és „követője”-nek vallotta magát. Még nagyobb mutatvány a metafizikus legitimizmus hiteles képviselői közé sorolni Friedrichet, aki 1918-ban köztudottan oktobrista volt, egy másik korszakban pedig az antilegitimista Gömbössel konspirált. Több fontos legitimista család történetében is nyoma van az egy-egy Habsburg uralkodóval szemben kialakult függetlenségi hagyománynak – így ifjabb Andrássy Gyulában és Sigrayében is –, Apponyi Albertnek és Rakovszky Istvánnak pedig a személyes sorsa, pályája is azt bizonyítja, hogy a húszas évek legitimistái korábban szemben állhattak a királlyal. Sigray maga igen nagyra értékelte tanítója „közjogi harcait, amelyeket a magyar önállóságért, a magyar függetlenségért és annak a Monarchia keretében maradéktalan elismeréséért folytatott”. Mindezek hozzátartoznak Sigray legitimista mivoltához. Nem vall túlzott következeteségre, ahogy Békés Márton a vasi királpárti ellenforradalmárookra óvatlanul ráhúzza a protestáns hagyományú (utalt könyve, a *Kisebbségben* írása idején nyilvánvalóan ateista) és Habsburg-ellenes Németh László tudományos szempontból használhatatlan (természetesen nem is szellemtörténeti vétetésű) mélymagyar-elméletét; „olyan ez”, mondja „Vas megye forradalomellenes felkelői”-re utalva, mint a *Kisebbségben* „mélymagyar rétege”. E royalizmusban nyilván benne van az emlegetett metafizikus szál, de éppen legtekintélyesebb képviselői szemléletében mégiscsak a magyar alkotmány lehetett az igazi keret, az azt érvényesítő királyhoz való hűség pedig ennek derivátuma. Ezért aztán azt hiszem, hogy Sigray politikai eszméinek az utolsó alfejezetben felállított rendszere is finomításra szorul. Noha azt magam is helytállónak tartom, ahogyan annak elemeit és megnyilvánulásait a szerző a *Záró gondolatokban* (283–284) felsorolja: „Egyszerre jogfolytonosság, örökletes monarchia, kötöttség, arisztokratikus hivatástudat, patriotizmus – és szociális fejlődés, minőségi demokrácia, jogkiterjesztés, hazafias ellenállás.”